

ЖҮСІПБЕК АЙМАУЫТОВ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ. “АҚЫЛЕК” РОМАНЫ ЖАЙЛЫ

Ширинбеков Дастан Медетбек ұлы

Шыршық мемлекеттік педогогикалық университеті “Қазақ тілі және әдебиеті”
бағытының II курс студенті.

Байзаков Жандос

Ғылыми жетекші:

Шыршық мемлекеттік педогогикалық университетінің ұстазы,
доцент, Phd докторы

АННОТАЦИЯ

XX ғасырдың басында өмір сүріп, қазақ әдебиетінде проза жанрын кеңінен дамытқан, өзінің терең мәнді және тәрбиелік мәні зор шығармаларымен әдебиет тарихында өшпес із қалдырған дарынды жазушы, аудармашы, ақын, публицист, драматург, прозашы – Жүсіпбек Аймауытұлы.

Кілт сөздер: ақын, драматург, прозашы, аудармашы, жазушы, лиризм, жанр.

ABSTRACT

Zhusupbek Aimauytovich, a talented writer, translator, poet, publicist, playwright, prose writer who lived at the beginning of the twentieth century and widely developed the genre of prose in Kazakh literature, left an indelible mark on the history of literature with his deeply significant and educational works.

Keywords: poet, playwright, prose writer, translator, writer, lyricist, genre.

Жүсіпбек Аймауытов өзі өмір сүрген ортаның тұрмыс тіршілігіне байланысты өте көп қылым тербеткен, сол кездегі қазақ әдебиетінде алғаш рет прозаның лиризм жанрындағы туындылар жазып, бұл жанрдың қазақ әдебиетінде дамуындағы іргетасын қалаған аса талантты қаламгер болды. Ол өзінің шығармаларында адам портреті мен мінездемесін, табиғат көріністерін көркем сөзбен танытып, оқырманның көңілінен тез орын алатын шығармалар жазған. Оның жазған әңгіме, повесть, романдарын оқыған адам ерекше бір сезімдерге бөленіп, бейне сол шығарманың бір бөлшегіне айналып, сол жерде өз көзімен көргендей болады. Бұл Жүсіпбек Аймауытовтың ерекше көзге түсетін өзгешеліктерінің бірі десек еш адаспаған боламыз.

Жүсіпбектің өміріне қатысты деректер көп сақталмаған болатын. Бірақ, кейбір деректерде оны 1889 жылда дүниеге келгені жайлы мәліметтер қалдырылған. Ал, оның өзінің шығармаларында есе өзін Сұлтанмахмұт Торайғыровтан екі жас кішімін деп келтіреді. Яғни, 1895 жылда тудым деп баяндайды. Ол анық мәліметтер жақсы сақталмағандықтан, оның туған жылы жайлы нақты бір тоқтамға келінгені жоқ. Алайда, көптеген әдебиеттанушы ғалымдар оны 1889 жылда дүниеге келген деп дәріптейді. Жүсіпбек Аймауытовтың туып-өскен жері – қазіргі Павлодар облысының Баянауыл ауданы, Қызылтау бауырындағы Дәндебай ауылы. Ол қазіргі таңда Жүсіпбек Аймауытов атымен аталады. Арғын тайпасының Сүйіндік руының Құлболды бөлімінен шыққан. Ол өз шығармаларында Сұлтанмахмұтпен сегізінші атадан, Мәшһүр Жүсіппен жетінші атадан қосыламыз дейді. Бұл өз орнында Жүсіпбектің білімді жандардың ұрпағы екендігінен баяндай келеді.

Әкесі – Аймауыт (кейбір деректерде – Оймауыт) кедей адам болған. Бірақ оның арғы аталары – Дәндебай мен Қуан атақ-абыройлы, ел ішінде өзіндік беделі жоғары болған бай кісілер болған. Аймауыт өнерлі, білімді, шебер адам болған дейді. Жүсіпбек әкесін таныстыра келіп, оны домбыра, ер жасаған шебер деп дәріптейді және жас кезінен перзенттеріне домбыра тартып ән салуды үйреткен екен. Жүсіпбек ақындық дарыны бар өнерлі жанұя ортасында өскенін кең тілге алады. Оның әке-шешеден бастап, әпкелері де өздігінен өлең шығаруға құмар жандар болған. Жүсіпбек өзінің алғашқы өлеңін он үш жасында жазғанмын, онда әпкесінің кішкене байталға мінбеймін деп әкесін ренжіткені жайлы жазылған дейді. Бұл туындысын әкесі көріп қалып, маңдайынан иіскеп қойғаны ерекше тілге алып, ақындық дарынын ынталандырғанын ашып көрсетеді.

Жүсіпбек алғаш ауыл молдаларынан арабша хат таныды. Өзінің діни білімін жетілдіргеннен кейін, 1907 жылдан Баянауылдағы орысша-қазақша екі сыныптық мектепте оқыды. Содан кейін Керекудегі қазыналық ауыл шаруашылық мектепте тиіп-қашып жүріп білім алды, әрі сол жерде бала оқытып, қаражат табады. 1911-1914 жылдары мұғалім болып, жұмыс атқарған Жүсіп 1914-1918 жылдары Семейдегі мұғалімдер семинариясында оқып, білімін одан әрі жетілдірді. Сол жерде оқып жүріп, белгілі академик Мұхтар Әуезов, Қ. Сәтбаевтармен танысып, Алаш Орда істеріне араласа бастады. «Абай» журналының шығарылуында ерекше ат салысады. Сол журналда өзінің туындыларында бастырып отырады. 1919 жылда Коммунистік партияға қосылды. 1922-1924 жылдары Қарқаралыда мұғалім, 1924-1924 Ташкенттегі «Ақ жол» газетінде бөлім меңгерушісі, 1926-1929 жылдары Шымкент педогогикалық техникум директоры қызметтерін атқарды.

1929 жылда оған себепсіз айыптар тағылып, бас бостандығынан айырады. 1931 жылда ату жазасына кесіліп, өмірден озады.

«Ақбілек» – Жүсіпбек Аймауытов қаламынан туған психологиялық роман. Бұл роман тұңғыш 1927 жылы «Әйел теңдігі» журналында жарияланған. Бұл шығарма арқылы Жүсіпбек Аймауытов өзі жасаған ортадағы тұрмыс-тіршіліктің ауыр кезеңдерін, сол кездегі халықтың сауатсыздығы мен кедейлігінен туатын аянышты оқиғалардың бір бөлігін ашып береді. Онда негізінен, басты кейіпкер Ақбілек – өте сұлу, ел арасында көзге көрінген ажарлы да, ақылды бойжеткен қыздың аянышты тағдыры суреттеледі. Ондағы әрбір кейіпкерді Жүсіпбек дара-дара сипаттап, олардың жақсы да жаман мінездерін жеке-жеке танытып өтеді. Мұндағы мақсат романда бейнеленген әрбір кейіпкерді оқырманға танытып, оның бүкіл ойын осы романға аудару болып табылады. Романды оқыған адам жоғарыда айтылғандай сол романның ішінде жүреді. Бар ойы оқиғалар тізбегінен шыға алмай, туындының соңы қалай болуын білуге асығады. Нәтижеде, шығарма адамды толықтай баурап алуына себеп болады десек еш күдіксіз адаспаған боламыз.

Шығарманың тәрбиелік мәні де өте тартымды етіп бейнеленген. Ондағы Ақбілектің намысы тапталғаннан кейінгі ауылға, елге қайта оралуындағы ойлары мен басына түскен жағдайы оны ауыр сезімдерге бөлейді. Жастайынан адал мен арамды, жақсы мен жаманды танып өскен жас бойжеткеннің намысы тапталғаннан кейінгі мұңды жағдайын Жүсіпбек өте керемет тәсілдермен ашып бере алған еді. Қыз баласының ары, ұяты жайлы білдірген пікірлері тартымды, терең тәрбиелік мәнге иелігі жағынан да ел арасында сүйіп оқылатын шығарма болып, көңілдерінен кең орын алды. Сол күндегі қазақ қыздарының теңсіздігін ашып беретін бұл шығарма өз заманының алды туындыларының бірі болды. Әр адам шығармаға өз дүниетанымына байланысты баға береді. Бірақ бұл шығарма бүгінгі жастар үшін бір ғасыр бұрынғы халықтың тұрмыс-тіршілігі жайлы кеңінен мәлімет беретін тарихи құндылық ретінде баршаға бірдей ой салуына ешқандай күмәнім жоқ.

Қорыта айтқанда: «Ақбілек» романы ерекше тарихи, тәрбиелік мәнге ие, әрбір оқырманның әрі бетін ашатын, әрі тарихтан, тәрбиеден білім беріп, рухани жан дүниесін байытып, ашып беретін кемел туынды. Әрбір адам бұл шығарманы оқып шығуына негіз болатын қызықты жәйттерін ғана ашып беріп, басқа адамдарды бұл туындыны оқып шығуы үшін оның қысқа мазмұнын айтуды жөн көрмедік. Қысқаша мазмұнынан хабарлы болған жан бұл кітапты оқып шығуға деген ынтасы төмендеп кетуі мүмкін. Сондықтан бұл шығармаға азғана шолу жасап, көбірек оның тәрбиелік мәні мен тарихи маңызын ашуға көбірек мән берілді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ: (REFERENCES)

1. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007
2. Қазақстан жазушылары: Анықтамалық/Құрастырушы: Қамшыгер Саят, Жұмашева Қайырниса — Алматы: «Аң арыс» баспасы, 2009 жыл
3. Ж. Аймауытов, «Ақбілек» романы, 1927 ж.